

Victor Lund Shammas

Den fiktive kategorien

Robert Wald Sussman,

The Myth of Race. The Troubling Persistence of an Unscientific Idea.
Cambridge, Massachusetts & London: Harvard University Press 2014.

Robert Wald Sussman har skrevet både kraftfullt og kunnskapsrikt om rasismens historie. Sussman, som selv er antropolog, gir en mesterlig skildring av «den uvitenskapelige ideens utholdenhet» gjennom de siste fem århundrer i Vest-Europa og USA. Boken er strukturert rundt det Sussman regner som de to dominerende grenene i rasistisk tenkning: *pre-adamittisk polygenisme* (som påstår at «overlegne» vestlige sivilisasjoner stammer fra en annen gruppe forfedre enn andre «underlegne raser») og *degenerert monogenisme* (som hevder at alle «raser» har samme opphav, men at noen senere har degenerert som følge av ugunstige omstendigheter).¹ Med denne teoretiske duetten som grunnlag lar Sussman rasismens historie komme til syne ved å avsløre hvordan en mengde akademikere og aktivister har utviklet rasismens ideologi fra den spanske inkvisisjonen til opplysningstiden og videre gjennom sosialdarwinismen, eugenikken, nazismens folkemordspolitikk og moderne tids IQ-rasisme.

Det grunnleggende premisset i boken er at det i biologisk forstand ikke finnes noe som kan kalles menneskeraser. All den tid «rase» med sikkerhet eksisterer som en sosial kategori som er med på å forme et menneskes muligheter på grunnleggende måter, vil de fleste biologer enes om at når man snakker om rasemessige forskjeller mellom mennesker, snakker man i all hovedsak om vil-

¹ Av historiske årsaker er begrepet «rase» noe mer utbredt i moderne dagligtale og akademisk anvendelse i USA enn i Norden. Begrepet må leses med implisitte anførselstegn for å understreke dets sosiale overdeterminerthet og mangelfulle biologiske grunnlag.

kårlige og til dels usammenhengende distinksjoner. Disse distinksjonene kolliderer raskt ved nærmere ettersyn og bidrar lite til å fremme vår forståelse av menneskehetens mangfold. Vi stammer alle fra *Homo sapiens sapiens*, slik det ble hevdet i en uttalelse om rase som The American Anthropological Association kom med på 1990-tallet. Som biologen Richard Lewontin påpeker, vil det å ta de menneskeskapte rasekategoriene nærmere i øyesyn vise en ubetydelig genetisk variasjon mellom «raser» sammenlignet med den betydelige graden av variasjon *innad i en* «rase». Nylig har også genetikeren Alan Templeton argumentert for at «rase» må forstås som en sosiopolitisk kategori som former persepsjon og handling, men som mangler et solid biologisk grunnlag.

Med dette premisset for hånden kan vi avlede at all vitenskap om «rase» egentlig har sitt grunnlag i en sosial fiksjon. Med forbløffende godt øye for historiske detaljer viser Sussman nettopp hvor gjennomgripende rasemessig klassifisering og devaluering har vært i vestlig tankegang i løpet av det siste halve årtusenet. På 1500-tallet var den katolske kirken på den iberiske halvøy gjennomsyret av rasisme, der jødene ble jaget for sitt «urene blod» (s. 12). Oppdagelsen av Amerika innebar en voldsom blodsutgytelse i forbindelse med at de innfødte befolkningene ble erobret, noe som banet vei for utviklingen av de ulike raseklassifikasjonene som skulle rettferdiggjøre de innfødtes underkastelse. Også opplysningstidens helter falt for rasismens trolldom. En velkjent talsperson for den polygeniske varianten av raseteori, den skotske opplysningstidsfilosofen David Hume, var overbevist om at det fantes fire eller fem ulike raser, og at den «hvite rasens» samfunn var det eneste siviliserte. Immanuel Kant ga også sin støtte til den «vitenskapelige» rasismens sak ved å klassifisere mennesker ut ifra fire rasegrupper basert på hudfarge og klimatiske forhold. Filosofen fra Königsberg var en forkjemper for fri vilje og frigjøring av selvet, men kun for de hvite. «Svarte mennesker ... [kan] nektes en komplett menneskelighet siden en 'sann' og hel menneskelighet kun tilhører hvite europeere», skrev Kant (s. 28).

Innen 1800-tallet hadde Darwins evolusjonsteorier blitt pervertert og annektert av sosialdarwinister som Herbert Spencer, som mente at det å hjelpe de fattige og skrøpelige var ensbetydende med å gripe inn i naturens egen «survival of the fittest» – et begrep skapt av Spencer som Darwin aldri tok i bruk. I Frankrike skrev Joseph Arthur Gobineau et innflytelsesrikt verk som hyllet den overlegne «ariske rase». Til sammen bidro sosialdarwinismen til å legge grunnlaget for to politiske innovasjoner. For det første lot ideologien bak «survival of the fittest» seg bruke av ulike tilhengere av økonomisk *laissez faire*-politikk. Statlig regule-

ring og inngripen i samfunnslivet kunne anklages for å være «dysgenisk», dvs. noe som svekket populasjonens levedyktighet eller bærekraft. For det andre trakk en rekke rasistiske ideologer den nærmest naturlige og logiske slutningen fra sosialdarwinismen at det å tillate «svake» eller «underlegne» mennesker å reproducere seg ville være ineffektivt og ødeleggende for menneskeheten. Denne slutningen ga fart til «selektiv avling», sterilisering og, til syvende og sist, eugenikkens utryddelseskampanjer. Sussman viser på en overbevisende måte hvordan Holocausts grufulle intellektuelle stamtavle kan spores tilbake nesten et halvt årtusen.

Rasisme og intelligens

Men raseideologien forsvant ikke med avsløringene om nazistenes utryddelseskampanjer. I stedet ville begrepet «rase» i løpet av etterkrigsårene få et nytt og tilsynelatende respektabelt ansikt gjennom moderne studier av intelligens. Lewis Terman, en av Stanford-psykologene, utviklet Stanford-Binet-intelligenstesten allerede i 1916, som ble forløperen til dagens IQ-tester. Terman utviklet konseptet om «mental alder», hvor testdeltakere som scoret lavere enn et visst nivå, kunne bli klassifisert som «åndssvake ... sløve, idioter, imbesile» (s. 92). Tanken om et lett tilgjengelig og universelt konsept om intelligens var umåtelig viktig for utviklingen av psykologiprofesjonen, som sårt trengte en måte å legitimere sin eksistens som «hard» vitenskap. Det som tilsynelatende var nøye testing og utregning av uforanderlige menneskelige trekk, ga lovnader om å levere nettopp en slik aktverdighet.

I løpet av etterkrigstidene skjøt intelligensrasismen fart. Arthur Jensen, en professor i utdanningspsykologi ved Universitetet i California, Berkeley, publiserte en innflytelsesrik artikkel om rase i *Harvard Educational Review*. I den argumenterte Jensen for at «intelligensen hos mørkhudede mennesker fra fødselen av er dårligere enn hos hvite mennesker» (s. 235), og følgelig at offentlig utdanning for afroamerikanere var sløsing med verdifulle ressurser. Han gikk sammen med Nobelprisvinner og fysiker William Shockley, som hevdet at velferdsstatens politikk «tillot spredningen av genetisk mangelfullhet» (s. 236). Innen 1969 hadde arbeidet deres funnet sin vei inn i massemediene, noe som resulterte i åpenlyst rasistiske avisartikler som spurte: «Can Negroes Learn the Way Whites Do?» (s. 238).

Et helt nettverk av tenketanker, utgivere og stiftelser som jobbet ut fra en overbevisning om «white supremacy», som Pioneer Fund, Foundation for

Human Understanding, Federation for American Immigration Reform og American Renaissance, arbeidet iherdig med å promotere en rasistisk agenda gjennom tiårene som fulgte. Ingen steder er deres innflytelse mer fremtredende enn i ulike «innvandringsreformer», en tilsynelatende ufarlig merkelapp som skjuler den grad av rasistisk ånd som har vært drivkraften bak lukking av grenser og fjerning av statlige tjenester for ikke-borgere. Det er muligens ingen andre akademiske arbeider som har gjort mer for å flytte konseptet om rasisme fra Ku Klux Klans gateprotester og inn i universitetenes forelesningssaler enn Richard Herrnstein og Charles Murrays bok *The Bell Curve* på 1990-tallet, som hevdet at mørkhudede var mindre intelligente enn hvite. Men dette var bare toppen av isfjellet i det som ble et tiår med fornyet rasefiendtlighet i USA. «Blacks just have fewer inhibitions, a greater readiness to express anger, an impulsiveness», sa en filosof ved City University of New York, Michael Levin, i et intervju med magasinet *Rolling Stone* (s. 258). Slike uttalelser ble gjort legitime av kvasivitenskapelig arbeid som knyttet rase og intelligens sammen.

Men både «intelligens» og «rase» er biologisk uvirkelige. Det finnes ikke noe slikt som rase, og det finnes ikke noe slikt som universell og uforanderlig intelligens. Studier som har til hensikt å vurdere forbindelsene mellom disse to konseptene, blir dermed studier av koblingene mellom to fiktive kategorier. Hva som blir ansett som intelligens, er alltid en funksjon av et spesifikt samfunn, og en persons mentale evner er alltid et produkt av miljømessig kondisjonering. Følgelig kan både rase forkastes og IQ-testene trygt plasseres på historiens skraphaug der de hører hjemme.

Kulturens rolle

Det finnes et par helter i Sussmans fortelling også. Franz Boas, en tysk-amerikansk antropolog, blir presentert som den første antropologen som brøt med kolonialismens rasefiendtlighet. For å forklare forskjeller i menneskelig oppførsel og sosial organisering, plasserte Boas konseptet om *kultur* der arvelighet tidligere hadde stått. «The concept of culture, which Boas, his students, and other social scientists tirelessly elaborated and defended, ultimately undermined the concept of racism», skriver Sussman (s. 164).

Her virker Sussmanns argumentasjon noe utstruktet, på kanten av å bli hagiografisk. For det første oppfyller kultur mange av de samme funksjonene i virkelighetens sosiologi som rase gjorde for noen tiår tilbake. Studier av den

«nye rasismen» og «kulturell rasisme» fra 1980-tallet og utover har nemlig vist at rasisme synes å være overraskende føyelig, ettersom man byttet ut ideen om biologisk determinisme med uforanderligheten ved kulturelle egenskaper (selv om dette er en terminologisk selvmotsigelse da kultur per definisjon er et kunstig menneskelig produkt som har blitt *kultivert*). Dermed kan de nye rasistene for eksempel hevde at muslimske innvandrere til Europa ikke er født underlegne, men heller er tynget av en kulturell eller religiøs last som gjør dem dårlig egnet til å møte modernitetens krav. Konseptet om kultur, og fortellingens helt Franz Boas, forsvares for en høy pris: gjennom forståelsen av hvordan begrepet om kultur ble *pervertert og annektert* av de nye og tilsynelatende respektable rasistene i vår tid. Dagens rasister trenger ikke å forsvare forestillingen om «rase» for å vinne politiske diskusjoner og seire.

For det andre var ikke Boas alene tilstrekkelig når det gjaldt å få fart på eugenikkens undergang. Sussman erkjenner hvor usannsynlig denne analysen må virke. «Obviously, it was not Boas and the anthropological concept of culture alone that led to the downfall of eugenics as conventional wisdom in American (and Western European) science, academics, and popular thinking.» (s. 200) Men her finner vi ikke noe mer enn uklare gester i Sussmans følgende forsøk på å foreslå hva annet som skulle være relevante faktorer. I denne forstand mangler boka en teori om sosial endring.

Den intellektuelle historiens fallgruver

Sussmans bok er først og fremst rasismens *idealistiske* (i filosofisk forstand) og *intellektuelle* historie. Det er en historie som inkluderer alt for få institusjoner, praksiser, politikk og vanlige folk. Ideologene og demagogene må da sies å være en brøkdel av fortellingen. Rasistiske ideer ble ikke utelukkende formet gjennom dialektiske utvekslinger av en mengde ord og skrifter – dette er en *skolastisk feilslutning* – men også i de levende realitetene og politiske praksisene i bestemte sosiale ordener. Det virker for eksempel merkelig å snakke om den rasemessige stigmatiseringen av afroamerikanere som et i all hovedsak intellektuelt fenomen, noe som virker å være kokt sammen i en hel mengde med tekster, uten å studere slaveriet som den økonomiske institusjonen som genererte det utstrakte *behovet* for nettopp disse ideene. Ved å lese Sussmans redegjørelse kan man komme til å tro at rasestigmaet mot afroamerikanere oppstod en gang mellom det forrige århundreskiftet og eugenikkens ankomst, i form av et over-

veie eliteprodusert og intellektuelt fenomen som rant rett fra datidens bøker og hefter og ut i tankene til vanlige folk. Slaveri blir kun nevnt på fem av bokens 374 sider.

Kanskje et av de største problemene med denne måten å skrive om rasismens historie er at rasemessige kategoriseringer for det meste ikke er ment å være vitenskapelig konsekvente eller forsvarlige. De blir utviklet til praktisk bruk og fungerer som rasjonaliseringer i forsvaret av bestemte sosiale ordninger og ulikheter. Vitenskapsfolk kan derfor rive ned myten om «rase» uten å lage en eneste skramme i raseideologiens rustning. Poenget med ideen om rase er jo til dels å produsere og forsvare en type makt- og ressursfordeling, ikke å vinne akademiske diskusjoner. I denne forstand er en fortelling om rasismens intellektuelle historie nødt til å bli en noe lettbeint øvelse så lenge den mangler en sosiologisk forståelse av hvorfor ideen om «rase» har kunnet få gjennomslag opp gjennom århundrene.

Til tider fremkommer et nærmest konspiratorisk syn på sosiale realiteter, som om det var «de store menn» alene som drev historien fremover. «Historically, race and race concepts in the West were driven by [a] ... consortium of intellectuals, politicians, and financial bankers», skriver Sussman (s. 307). I dag finnes det «nye og skumle konsortier rundt oss» som arbeider hardt for å produsere rasemessig fiendskap, hevder Sussman videre. Dette virker ikke som en spesielt plausibel fortelling. I den større sammenhengen for rasemessig ulikhet i USA kan det virke som at enheter som Pioneer Fund, magasinet *American Renaissance* og de vitenskapelige rasistene stort sett *ikke* har vært de primære produsentene av rasemessig ulikhet. Og til tross for den ustanselige strømmen av magasiner og midler (som i det store og hele ikke utgjør så fryktelige store beløp eller ressurser), har rasistisk ideologi til tider vært mer et symptom på underliggende krefter enn selve drivkraften bak sosial ulikhet.

Likevel utgjør *The Myth of Race* et skarpt, omfattende og kunnskapsmettet verk. Boken gir en omfattende oversikt over fem hundre år med vestlig rasisme. Den minner oss samtidig på at vi lever i en tidsalder preget av en ny form for rasisme hvor forestillingen om uforanderlige og motstridende kulturelle og religiøse motsetninger fyller mye av den samme funksjonen som biologisk «rase» har gjort tidligere. Det er all grunn til å være på vakt når denne nye, kulturaliserte rasismen stiger frem.

Oversatt av Hedda Solberg Rui